

MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE

2012/3 (56. évfolyam)

A Magyar Tudományos Akadémia
Filozófiai Bizottságának folyóirata

Morális
felelősség

Tartalom

TANULMÁNYOK

Morális felelősség (Mekis Péter – Tózsás János)	5
LUDASSY MÁRIA: A jó nemzedékek iránti felelősség: Condorcet koncepciója	9
HUORANSZKI FERENC: Erkölcsei felelősség és gyakorlati modalitások	15
BERNÁTH LÁSZLÓ: Naturalizmus és erkölcsi felelősség: A Frankfurt-típus problémái	34
RÉZ ANNA: Befolyásoljuk a meggyőződéseinket?	53
NEMES LÁSZLÓ: Szituációerő és lelemény: Az erkölcsi felelősség kérdése egykor és ma	65

VARIA

CSEJTEI DEZSŐ – JUHÁSZ ANIKÓ: Martin Heidegger gondolkodása mint egy lehetséges metafizika alapja	82
LOBOCZKY JÁNOS: Az esztétikai tapasztalat „olvasása” Gadamer hermeneutikájában	115
HORVÁTH LAJOS – SZABÓ ATTILA: Integratív tudatállapotok fenomenológiája: az észlelés és fantázia határmegszegése	125

FÓRUM

FEHÉR M. ISTVÁN: Vonakodni, visszariadni, értelmezni – Megjegyzések Zuh Deodórh recenzijához	151
LENGYEL ZSUZSA: Kritika és interpretáció Válasz Zuh Deodórhnak	160

FEHÉR M. ISTVÁN

Vonakodni, visszariadni, értelmezni*

Megjegyzések Zuh Deodóh recenziójához

1. Zuh Deodóh megtisztel vele, hogy *A másik igazságra* című kötetéről írott recenziójában (MFSZ 2012/1. 180–187.) részletesebben is kitér a velem készült interjúra, mely a kötet végén szerepel. Figyelme, behatárolásait köszönöm, észrevételeiért még akkor is hálás vagyok, ha megállapításai jó részével nem tudok egyetérteni. Mivel itt általánosabb jellegű kérdések is szóba kerülnek, már csak ezért sem lesz talán haszontalan, ha a következőkben e vitás pontokra némileg kitérek.

Zuh Deodóh egyik alapvető kritikai megállapítása úgy hangzik, hogy az interjúban „tendenciás Husserl-értelmezést hajt[ok] végre”; olyat, „amely sok rokonságot mutat Heidegger hűs Kant-könyvének tétleti-hermeneutikai módszerével” (Zuh 2012. 182–183). A „rokonságra” alább még visszatérek; ami a „tendenciás Husserl-értelmezést” illeti, ez teljességgel meglep. A legeszekélyebb tudomány sem volt ugyanis arról, hogy a szövegben *bármilyen* Husserl- (Kant-, Hegel-, Heidegger- stb.) értelmezést végeztem volna. Annak viszont, hogy „tendenciás Husserl-értelmezést” hajtsak végre, úgy tűnik, minimális feltétele az, hogy (valamiféle) „Husserl-értelmezést” hajtsak végre. Ennek tendenciásusságát vagy nem tendenciásusságát lehet azután vitatkozni.

Ez a minimális feltétel azonban, akár hogy is nézem, nem teljesül. A vonatkozó helyen saját álláspontomat világítom meg három filozófustól vett idézettel, s egyiküket sem értelmezem. Sem hosszan, sem röviden. Idézek így egy passzust Husserltől, ezt két pozitív jelzővel ládom el, majd hozzákapcsolódva megvilágítom vele saját álláspontomat, nem titkolva ugyanakkor, hogy Husserl ebben már nem követett volna. Szó szerint idézve:

[H]a Husserl azt írja, „Minden egyes műalkotás önmagával kezdődik és önmagával végződik. A műalkotások [...] elkövetett közzétételük és azok is maradnak [...]”,¹

* Ez az írás az OTKA K-75840 ny. számú projektjének keretében készült.

¹ Husserl 1998. II. 247.

akkor ez, szempontra úgy tűnik, teljességgel helytálló és talán nagyon is érthető és magára a filozófiára is (még akkor is, ha – úgy tűnik – maga Husserl vonakodott e beállást a filozófiára kiterjeszteni [...]) (Fehér – Olay 2012. 296).

Mi ebben a „tendenciázus”, és mi ebben a „Husserl-értelmezés”? Kérdés, hogy van-e valami, hogy Husserl ezt írja, és tényleg (amint azt Recenzens is elismeri), hogy Husserl ezt a filozófiára nem terjesztette ki. Hol van itt értelmezés (tendenciázus, mely sok rokonságot mutat...)?

Tendenciázus lett volna (talán), ha Husserl szívesen akarom adni saját mondanivalóját (miként tendenciázus az, ha Recenzens a szövegre akar adni egy „tendenciázus Husserl-értelmezést”), ez magyarázhatta (talán) a zavaros kiadványok pontosítójának megjegyzését, mely pedánsnak tűnhet, ám a korrektség kedvéért celszerűnek láttam hozzáfűzni, nehogy az a látszat keletkezzék, mintha saját álláspontom egybeesne Husserl-ével. A dologban jobban elmélyedni teljességgel funkcionálan lett volna. Recenzens azonban kap a lehetőségen, hogy ezt tegye, hogy kifejtse, az általam megített további lépést Husserl nem csupán – mint én – nem tette meg, de „nem is tehetné volna meg”, ezért meg ez. Mindezt magam is tudtam, mert olvastam a vonatkozó szöveget, de a gondolatmenet szempontjából tényleg teljesen funkcionálan lett volna itt Husserl-értelmezésbe mélyedni.

Nem így áll a helyzet Recenzens szemével, akinek a recenzióját tekintve elsődleges megismerési érdeke láthatóan furcsamód az, hogy – szívesen hozzá – megvitatná Husserlt. (Módok pedig az, hogy akivel szemben lehetőséget talán arra, hogy Husserlt megvitatja, annak heideggeri kapcsolódásokat találjon.) Ez nem könnyű dolog, mert nem Husserl-kérdésről van szó, Husserl neve és gondolatai csak szívesen, itt-ott merőnek fel – az én szövegemben vagy jellegtelenül, vagy pozitívan. Annak, hogy Husserlt megvitatná, előfeltétele persze az, hogy Husserlt „megvitatassa” – azaz hogy valamilyen szövegében Husserl elleni támadást (vagy legalábbis valamilyen husserli gondolattal vagy ezen gondolat általa végrehajtott – kifejtés nélkül – értelmezéssel való szeszélyt) jelen tetten, ezt pedig valamilyen heideggeri vonatkozással hozza összefüggésbe.

Ez utóbbi esetben a következő konjunkciójuttatja kifejezésre: „Fehér [...] tendenciázus Husserl-értelmezést hajt végre, amely sok rokonságot mutat Heidegger hűres Kant-könyvének történeti-hermeneutikai módszerével. A szerző megígérte, de azután részben »visszariadt« az írt írtakat hozgondolattól” (Zuh 2012. 182–183). Hogy értelmezésem – ha ilyenről egyáltalán lehet beszélni – mitől tendenciázus, arra nézve Recenzens csak egyetlen ismertetőjegyet hoz fel; azt, hogy „sok rokonságot mutat Heidegger hűres Kant-könyvének történeti-hermeneutikai módszerével”. Heidegger módszere szerint nyilván maga is tendenciázus, ergo ha az én (előfoglalt) értelmezésem „sok rokonságot mutat” vele, akkor elveszi annak tendenciázuságát.

Zuh Deodóh azonban semmiféle felvilágosítást, indoklást vagy meggondolást nem hoz fel arra nézve, hogy a leírt heideggeri „módszer” mit vagy mitől „tendenciás”. (Lehet persze vele szemben, mint mindennel szemben kifogásokat felhozni, tényletlennek vagy elhibázottnak tartani – a recenzióban erre sem ténylek kísérlet –, de ez alapjában más, mint a „tendenciás”.) Az, hogy a heideggeri módszer tendenciás, itt hallgatlagosan előfeltételezve van, magától értetődőnek számna és további indoklásra nem szorul. Ha ez elfogadottnak vagy köztudottnak vehető, akkor más csak azt kell felmutatni, hogy az általam végrehajtott Husserl-értelmezés „sok rokonságot mutat” a heideggeri módszerrel, s ilyenformán ha az tendenciás, akkor az én értelmezésem is az, a „rokonság” révén a tendenciás mintegy átközlődik. Erre a második pontra nézve sem nyújt azonban a recenzió semmiféle kifejtést. Kizárólag alapon csak egy lehetőség marad számára: mikor azt írom, „Husserl vonakodott e belélt a filozófia kiterjeszteni”, akkor ezzel – rejtőzködő heideggeri stílust – valójában azt akarom mondani, hogy „Husserl visszariadt attól, hogy e belélt a filozófia kiterjessze”. A „visszariadt” ugyanis Heidegger kifejezése (Recenzens a csatlakozó jeljegyzetben mindenesetre egy egészen más heideggeri helyet idézi),² így ha a „vonakodott” mögött a heideggeri „visszariadt” bújik meg, akkor más megteremtődött a kapcsolat, a „rokonság” a heideggeri módszerrel. Másképp a „rokonság” nem igazolható ez a merész kombináció viszont a maga részéről cölholhatatlan, hiszen Szerző hogyan bizonyítsa azt – kezdjen el talán most esküdni –, hogy amikor a „vonakodott”-at leírtam, nem a „visszariadt” (vagy annak elbójtatása) jött a fejemben?

Talán valami fogódzómegiscsak van. Az azonosítást értelmezés ugyanis – a legyenyhöbben fogalmazva – korántsem közenfekvő. Ha mászt nem, azt, mert

² A recenzió jeljegyzetben (183. 4. jegyzet) „az 1929-es Kant és a metafizika problémja egyik kulcsszavaként” a következő helyet idézi: „Csak akkor írták le a tulajdonképpeni kanti filozófiához, ha nem arra ködöztek rá hogy mit mond Kant, hanem az eddigiekben is eltekintve arról, hogy mi történt meg az alapvetésben. (Heidegger 2000. 262).” Ez a hely azonban nem specifikusan a „visszariadásra” vonatkozik – maga a szó el sem hangzik –, inkább Heidegger „filozófiai ténylet” értelmezésének egy jól fogható jellegzetessége utal, arra, amely az elemzett szövegekben az „Ungesagte”-t tükrözi napfényre hozni, ezt a maximál pedig – mint Heidegger hangsúlyozza – Kant is magányította (lásd Heidegger 1991 [= GA 3]. 201. illetve ú. 2000. 248; másutt pl. GA 39. 41). Ez az értelmezési stratégia – durván szóva: a hallgatlagos előfeltevésekre való rákösdés – így módon nem csupán Heideggerre jellemző, megtalálható sok más filozófusnál is, így például Kant mellett – amint arra Heidegger másutt utal – Schellingnél is (lásd Heidegger 1971. 10. [= GA 42. 14.], illetve magyarul ú. 1993. 28.). A „visszariadni” [*Zurückweichen*] egybként legalább négyyszer fordul elő a szövegben, egyik alkalommal a recenzió által idézett oldalon is (lásd Heidegger 1991. 160, 165, 168, 215, illetve ú. 2000. 202, 207, 210, 262.), de a terminus felbukkan más a *Leben* időben is, ahol Heidegger néhány ténylet mondatban előrebocsátva cszszegi azt, amit a későbbi Kant-értelmezés bővebben fog kifejteni (Heidegger 1979. 23). Az, hogy egy filozófus egy hallgatlagos előfeltevést nem mond ki, nem feltétlen jelenti azt, hogy „visszariadt” tőle, jelentheti azt is – s az esetek többségében valóhetően ezt is jelenti –, hogy egyszerűen nem tud rá.

a „vonakodott” cseppet sem egyjelentésű a „visszariadt”-tal. A „visszariadt”, „visszahőköl” kettős mozgást fejez ki: előre-hátra, oda-vissza (erre egyből kint maga Heidegger is utal; lásd 1991. [GA 3] 160, illetve magyar ford. 2000. 202.), a vonakodás ezzel szemben egyirányú. A vonakodás lehet továbbfelvi és eltávolító, a „visszariadt”, „visszahőköl” aligha (nem mondhatjuk azt: „elvileg visszahőköl”, avagy „eltávolítóan visszariadt”). A „vonakodni” enyhébb és udvariasabb formája az „elutasítani”-nak (pl. „vonakodott elfogadni a meghívást” enyhébb kifejezése annak, hogy „elutasította a meghívást”). A kettőnek nincs sok köze egymáshoz. Mindenesetre Recenzens, miután meglehetősen értelmezői erőszakkal a „vonakodott”-at azonosította a „visszariadt”-tal, belelavírozta magát kivált pozícióba: végre megvédheti Husserlt egy fránya heideggerianus (tendenciázus) értelmezésétől.

A „Husserl vonakodott e belélt a filozófia kiterjeszténi” című részemről egész egyszerűen azt hangzott el, mert Husserl szövegét továbbolvasva láttam, hogy a műalkotóról mondottakat Husserl nem terjeszti ki a filozófia – a rejtőzködő heideggerianizmus (illetve annak fantazmagóriája) pedig teljességgel kimarad a játékban.

Husserl egy gondolat (miként az adott helyen Lukács, Ingarden, Gadamer) továbbgondolni: ehhez egy gondolom, jogom volt, s mindenkinek joga van, s esetleg még azt a kérdést sem kell nagyon firtatni (amit egyes esetekben amúgy sem kényű megállapítani), vajon ezzel a továbbgondolással az illető filozófus mennyiben tett volna egyet. Az sem magától értetődő, hogy az ő egyetértése vajon perdöntő-e a továbbgondolt gondolat helyességének megállapításában.

De miben is áll a husserli (lukácsi, ingardeni, gadameri stb.) gondolat általam való továbbgondolása? Abban, hogy „minden filozófia [csak egy, mint minden műalkotás] maga határozza meg az igaznak tartás mércéjét” (Fehér – Olay 2012. 296), azaz hogy ne más filozófia mércével, hanem saját maguk önmagukkal szemben támasztott igényeinek fényében mérjük őket. Ez nem igazán izgalmas vagy egyszerű tétel, ám Recenzens szerint itt „[o]lyan gondolatról van szó amely a Husserl-szövegből [...] csak komoly fenntartásokkal olvasható ki” (Zuh 2012. 182).

Hogy ez a gondolat Husserl szövegeivel mennyiben függ össze (vagy hogy a többi hasonló Lukács-, Ingarden-, Gadamer-gondolatok – édeskes módon kihagytam Heideggert – az ő saját egy-egy szövegeikkel mennyiben fűnek össze), annak vizsgálata tökéletesen meghaladta az interjúszöveg vonatkozásának kontextusát. Most azonban lágyesnek tartom hozzáfűzni: egy ilyen követelményt igen nehéz konzisztensen tagadni (konzisztensen, azaz annak a veszélye nélkül, hogy előbb-utóbb felhasználjuk azt, amit tagadunk, vagyis ellentmondásba kerülnék önmagunkkal). Hogy mennyire az, mutatja, hogy Recenzens sem képes rá s egy csakhamar összevissza bekerülő önmagával – tudniillik a Husserl-gondolat önmaga által interpretált és jövedelmező értelmevel. Schwendt-

ner Tibor tanulmányai ellenében ugyanis azt hozza fel, hogy Husserlrel szemben heideggeri olvasatot vázolt, és a husserli szövegek, hangzik az ellenvetés, „nem szorulnak arra, hogy a heideggeri filozófia felől értelmezzék őket” (Zuh 2012. 186). Husserlt tehát Husserl felől kell értelmezni – rendben van; de hát éppen ez az, amit a vonatkozó szöveghelyen javasoltam, s amivel szemben Recenzens Husserlre hivatkozva fenntartásokat hangoztatott! Ha nem ez a helyzet, ha Husserl (vagy a Recenzens szerinti Husserl-értelmezés) szerint nem így kell eljárni, akkor mégis, mi indokolja, hogy Husserlrel kivélt tegyük – mi indokolja, hogy Husserlt Husserl felől olvassuk? Mit ne olvashatnánk Heidegger felől? Avagy az volna a helyzet, hogy még Descartes-ot mondjuk olvashatjuk Husserl felől, addig Husserlt Heidegger felől viszont nem?

2. Bővebben legyen is, Zuh Deodáth ezek után már nyugodtan megállapíthatja nálam „Heidegger filozófiai értelmezési stratégiájának implicit elfogadása”, sőt – a nyomozás tovább folytatódik – megállapíthat valamiféle „e magt megbívó ontológiai alapulást” is (Zuh 2012. 183).

Az utóbira mindjárt visszatérek. Ami az elsőt illeti, vajon az említett stratégia közelebről miben áll? Vonatkozó felvilágosítással Recenzens itt is ad marad, ahogy azt sem mondja meg, hogy e „stratégia” részéről való „implicit elfogadás” miben mutatkozik meg. Talán e stratégia a „visszariadni”-ban állna, az „implicit elfogadás” pedig abban, hogy a „vonakodni” igé használatom, amiben Recenzens – mint látuk – hallgatlagos és föltöbbs kéréses értelmezői művelettel a heideggeri „visszariadni”-t véte felfedezni? Egyébként Heidegger – vitzedeken élve – „filozófiai értelmezési stratégiájának” csak igen kis szelete a „visszariadás” általi magyarázat; jöszövel csak a Kant-könyvre áll, a második korszak Heideggernek létléteti filozófiai értelmezési dntő többségében – például a nevezetes Platón-értelmezésben – már megszerte eltávolodik ettől a stratégiától. Itt már nem a filozófus „riad vissza”, sokkal inkább a lét „vonja el magát”. Akkor most „Heidegger filozófiai értelmezési stratégiájának” melyik részét fogadom el impliciten? Merthogy e stratégia meglehetősen sokrétű, összetett és plurális. Rádusul nem konstans, hanem az időben változ.

Ami az „e magt megbívó ontológiai alapulást” illeti, Recenzens részéről itt néhány, számomra nehezen tekinthető állásban megfogalmazott nagyívű elméleti következik. Szélesik sok mindenről, arról, hogy „Heidegger szerint [...] a fenomenológia, és ezen keresztül a filozófia is le kell szoroljon a tudatfilozófiával, ismeretelmekkel és így általában a *konzeptuális-fogalomelemző* filozófiai módszerekkel (amelyek a tudat termékeit vagy az ezáltal adott szabályokat vizsgálják), és a »maguknak a dolgoknak« az emberi tapasztalat szűke mívad leírása kell koncentrálnia”, hogy eszerint „tudunk filozófiailag jelentős része nem a konceptualitás (és nem is a fogalmakat hőkítő hagyomány) felől íthető meg”, hogy Heidegger ezzel „ismeretelméletileg radikalizálta Husserl életmű-

vétek hume-iánus alapú [??], és teljesen kizárta belőle az értelmi fogalmak kanti tanának minden elemét [??], illetve azokat ontológiai (illetve kvázi filozófiai-antropológiai) elvek szerint formálta [??]”, hogy „Heidegger Husserl filozófiájában egyenesen vak mindazokra a részekre, amelyek a megismerő tudat konstitúciós tevékenységeinek leírását célozzák” stb. (Zuh 2012. 183). – Szerény Husserl-hivatkozásom láthatóan ugródeszkának bizonyult ahhoz, hogy itt Husserlt immár ne csupán a heideggeriánusokkal, hanem magával Heideggerrel szemben védjük meg, mondván, Husserl filozófiájában Heidegger mennyi minden iránt volt „vak”. E nagyú elmélettel szemben – melynek bővebb kifejtése nemcsak nem tartózik meg, de erre nézve további jegyzetbeli átgazat sem található – tehetetlen és tetlen állatok. Az igaz, hogy Heidegger valóban aggodalmakat hangoztatott a pusztában – fogadjuk el Recenzens megfogalmazását – „*konzeptuális-fogalomelemző* filozófiai módszerekkel” szemben, s hogy magam írtam le ezzel összefüggésben egy másféle írtázzal ezelőtt a következőket: ha „Husserl gondolkodásának az volt a jellemző, hogy a kezdőkre jellemző bombasztikus kijelentések és évek hallatán azt mondogatta: »Ne mindig a nagy bankjegyeket, uraim; aprópénzt, aprópénzt!«”,³ akkor „hasonló karakterisztikus mondat” lehetne Heideggerné az az 1919-ben elhangzott felszólítás: „Csak semmiféle szabadon lebegő, talajtalan *fogalmi kezdés!*”⁴ De számomra úgy tűnik, mintha Husserl sem állott volna nagyon távol ettől a nézettől, sőt – mint a nyelv kerdőse, pontosabban a nyelv által támasztott nehézségek és csapdák iránt Heideggerné kevésbé érzékeny szerző – mintha maga is radikálisabb lett volna. Programadátanulmányban ugyanis teljes mértékben egyetértett „a skolasztika elleni reakciókorszaknak” ama „jelszavával”, mely így szól: „*Főre az éresz elemzőkkel!*” Erre alternatívaként következett pedig az új jelszó „Magukat a dolgokat [*die Sachen selbst*] kell kikérdeznünk” (Husserl 1993. 50; lásd Hua XXV. 21).⁵ „Éresz elemző” *versus* „maguk a dolgok”: Husserl és Heidegger ezen a ponton – számomra úgy tűnik – a dolgokra való koncentrációban és a pusztában „fogalmi” kerdések elutasításában – minden kerdést fennáll egy,

³ Gadamer GW 3. 107.

⁴ „[...] keine freischwebenden, unfundierten *Begriffsfragen!*” (GA 56/57. 126; kiemelés az eredetiben.) Lásd Fehér 1998. 90.

⁵ Lásd még Husserl 1993. 49: „[...] a skolasztikus ontologizmus is a nyelv által hagyja magát vezetni [...], én azért elváz abban, hogy a szavak jelentésből analitikus ételeket akar nyerni s közben így válik, ezáltal tévhíysmeretekre tett szert”. Husserl e megjegyzése érzhetően elhatárolódik kritikái jellegű, azt akarja mondani, hogy felétes és elsietett az a korabeli nézet, mely nem látja közbenséget skolasztika és fenomenológia között, mondván, mindkettő éresz szesplést folytat. A skolasztikusokkal szembeállított „fenomenológiai analitikus” ugyanis, írja Husserl, „egyáltalán nem von le ételeket szfogalmakból, hanem belepillant a fenoménokba, melyeket a nyelv az illető szavakkal kelt bennünk, vagy elmélyed azokba a fenoménokba, amelyek tapasztalati fogalmak, matematikai fogalmak stb. teljes realizáció alkottak [...]”. Vajon Heidegger nem ugyanazt tette-e egész életében, mint amit itt Husserl javasolt, azaz megpróbált „belepillantani a fenoménokba, melyeket a nyelv az illető szavakkal kelt bennünk”?

korántsem lnyegtelen s mindenekelőtt a „dolgok” jelentéséi és a dolgokhoz való viszonyuk ellenőre – mintha kék talajon állna. De persze lehet, hogy tévedek, vagy nem írtam megfelelően az itt néhány mondatban összefoglalt elméletet, melyben mindenesetre itt nem nyílik tér belebecsülni ebbe a kérdéskörbe.⁶

Egyetlen dolgot szeretnék ezzel összefüggésben megjegyezni. Recenzens észz zölésakppen ezt írja:

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az interjúszövege két fontos elvet említi a filozófiai szövegek értelmezése tekintetében. Az egyik az, hogy a filozófia művelése alapvetően nem konceptuális elemzés, a másik pedig, hogy minden filozófia – az egyes textusok mint műalkotások mint ilyenek – autonóm egységnek kell tekinteni (Zuh 2012. 184. Kiemelés tőlem – F. M. I.).

A második elvnek a Recenzens általi *összegzés* szemben – noha jómagam nem így fogalmaztam meg, s az interjúban sem így fogalmaztam, de legyőzhetem nagyvonalak – nem emelnék különösebb kifogást. Ami viszont az első elvet illeti, nos, ha Recenzens azt írja ezt „*így lehet összefoglalni...*”, majd ezt követően saját *összegzése*, akkor azt mondanám, ezt az *értelmező* *összefoglalást* nemigen tudom elfogadni, meglehetősen idegenül álllok vele szemben, nem nagyon írtam, s nem ismerek benne jómagamra. De Recenzens nem ezt írja, hanem azt, hogy „az interjúszövege két fontos elvet említi[...]”.⁷ Ezzel leegyszerűsíti a helyzete-

⁶ „A konceptuális-fogalomelemző filozófiai módszerek” és „maguknak a dolgoknak» az emberi tapasztalat színeiben a megvalósulásuk» kettőt Zuh Deodóh által megvont közhelyes szövegre kényszeredett alternatívának tűnik. Egyrészt – amennyire látom – Husserl nem kevésbé közhelyesdől el a „leírás” mellett, mint Heidegger (sőt, Heidegger ebben csak követi őt), másrészt mindkettőjük esetében a „leírás” fogalmakkal történik (hogyan működik?), s ennek mindketten – Heidegger talán jobban, mint Husserl – tudatban is voltak. Ez a közhelyesdől maga nélkülözni látszik a fenomenológiai megalapozottságot (nem annyira „deskriptív”, mint inkább „konstrukció” terméke), akár annak husserli, akár heideggeri változatát tekintjük. A „tudatfilozófia”, „ismeretelméletek” „így általában a konceptuális-fogalomelemző filozófiai módszerek” egymással való összehuzamba állítása, egy sorba rendezése pedig félrevezetőnek látszik. Vajon mondjuk egy etika nem dolgozhat „konceptuális-fogalomelemző filozófiai módszerekkel”? A kérdés következtetése abban állhat, hogy ha Heidegger a tudatfilozófiát bírálja, akkor *nyilván* el kell elhatárolnia a „konceptuális-fogalomelemző filozófiai módszerektől” is, hiszen fogalmak nincsenek tudat nélkül, fogalom és tudat összefügg egymással (a fogalmak a tudatra utalnak, például benne „laknak”). A „fogalomelemző filozófiai módszerektől” egy bizonyos – fentebb vizsgált – értelemben Heidegger persze nagyon is elhatárolódik, de ettől még maximálisan tudatban lehet annak, hogy „a filozófia és a tudomány a fogalom elemben mozog” (Heidegger 1992. 29), olyannyira, hogy gondolati írja tetemes részét – a *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus* című tízes évközi habilitációját és egészen az *Unterwegs zur Sprache* ívenes évközi kétéves tanulmányaiig – a leírás nyelv közötti viszony vizsgálata története ki. Az sem felejtendő el, hogy a tudat fogalmának a fiatal Heidegger általi kritikája kapcsolódik az „élet”-javakhoz történik. A tudat fogalmának a helye a „tényleges élet” fogalma körében, ez az élet pedig olyan valamit mint „tudat” nem ismer.

⁷ Lásd ezzel kapcsolatban Fehér 2004. 414 sk.: „A hermeneutika esetében arról van szó, hogy nem lehet eltekinteni immár az (értelmező) szubjektumtól, hiszen végképp megren-

met. Kérdésem ezek után még nem az, hogy Recenzens milyen értelmezői műveletekkel jut el értelmező összefoglalóhoz, s vajon az elfogadható, hanem egyszerűen csak az: hol *emlék* a szövegben (értelmszerűen: szöveg szerint) azt, hogy „a filozófia művelése alapvetően nem konceptuális elemzés”? Az utóbbi megfogalmazás ugyanis Recenzens nagyívű, kifejtetlen hirtelmeletének s az azokkal szembe nem állítható módon következő értelmezői műveleteknek a terméke, nem pedig általam tett kijelentés. Hogy valaki valamit említ, vagy egy említett dolgot interpretál-e valahol el, talán mégiscsak kizárólagos dolog, s jó volna e közhelyet megőrizni is.

3. Végül egy elvnek szánt megjegyzés. Az interjúban egyetértőleg idéztem Sartre-ot, aki „vita a fiatalokat a túl gyors elkételeződéstől”, s hozzáfűztem: „az volna a kívánatos, hogy – fiatalon, ismeretszerzés gyanánt – kizárólagos utakat járjunk be és kiterjedt barangolókat – felfedező utakat vagy kalandozókat – folytassunk a filozófiatörténet vagy a filozófiai diszciplínák tág tartományai-ban, mielőtt egy-egy filozófus, filozófiai irányzat, diszciplína vagy problémakör mellett elkételeznénk magunkat vagy kikényszerítünk mellette” (Fehér – Olay 2012. 275). Arról is beszélt, hogy jámagam „[n]em annyira tanokat vagy végső igazságokat akartam tanulni, hanem azt, hogy ebben a tudományban hogyan kell eljárni, a szakma ismeretanyagát s ettől elválaszthatatlanul: fogásait, csúcsjellemből szerettettem volna ellesni” (Fehér – Olay 2012. 270).

Ezek a gondolatok, úgy ízem, végtelenül aktuálisak, s jelen esetben különösen érvényesek. Nem arról van szó, hogy Husserl mellett vagy ellen, Heidegger mellett vagy ellen álljunk ki vagy védelmezzük egyiket a másikkal szemben. Az ilyen jellegű elkételeződést halasszuk oly távolra, amilyenre csak lehetséges, s ha valami mellett elkételeződünk – mert persze valami mellett el kell kételeződni s bizonyos értelemben kezdettől fogva –, akkor ne meghatározott szerzők és tanok, ne csomagok szembe állítsunk nem gondolt, homályos interpretációk,

dönt a naív hit, hogy az igazság a maga magánvalóságában megnyilvánul előttünk, s mi nem vagyunk mások, mint annak pusztá edényei, befogadók.” Ehhez kapcsolódik a következő (az idézett tanulmányban a 84. számon) idézet, amelynek néhány mondatát idémem idézni, mivel a jelen esetre nézve releváns: „Az értelmezés ebben az értelemben csomag, mint értelmezésnek tudatában van, s nem igyekszik magát leplezni, úgy tényleg fel a dolgot, mintha értelmezői művelet nem is léteznék, s csak a tényleg nyilatkoznak meg a maga magánvalóságában, vagy nem próbálja az értelmezői aktust egyenesen az értelmezett szövegbe adni, vele kimondatni. Az utóbbi osztályba tartozóakra például a következő: »Gadamer csúcsjellemmel sajátos restauratív jellegét tulajdonképpen [...] Itt nem az értelmező önmaga Gadameréről valamit, nem is valamiféle felsőbb, objektív, középpontban megfogalmazott állásról van szó, melyben az értelmezői aktus a mérő objektivitás edényévé válna [...] (az ennek megfelelő állás) így hangoznék: »Gadamer elmélete sajátosan restauratív jellegű«, hanem magával az értelmezett-tel mondatja ki saját értelmezését. [...] Nyelv- és fogalomhasználatát minden értelmezésnek bizonyos keretek között joga van megválasztani, az olvasó előtt azonban nem illendő eltitkolni, hogy a szerző fogalomhasználatát nem egyezik az énvel [...]» Lásd még ugyanitt a 79. jegyzetet.

hanem az igazság kutatása, a „komoly, elmélyült, igényes, hkrítikus, a másokra és a hagyományra odafigyelő filozófiai munka” (lásd ehhez Fehér 1995. 31–32. és Fehér 2012.) mellett köteleződjünk el.

IRODALOM

- Fehér M. István 1995. A filozófia a nyolcvanas években. *Literatura* 21/1. 21–57.
- Fehér M. István 1998. *Heidegger és a szkepticizmus. A szkeptikus kélyen és a hermeneutikai kérdésig.* Budapest, Korona Nova.
- Fehér M. István 2004. Hermeneutika és filológia – pietizmus és felvilágosodás. A humán-tudományok diskurzusának összefüggései egy esettanulmány tükrében. In Fehér M. István – Kulcs Szabó Ernő (szerk.): *Hermeneutika, esztétika, irodalomelmélet.* Budapest, Osiris. 368–447.
- Fehér M. István – Olay Csaba 2012. A másik igazsága. Fehér M. István válaszol Olay Csaba kérdéseire. In Lengyel Zsuzsanna Mariann – Jani Anna (szerk.): *A másik igazsága. Önnepi kért Fehér M. István tiszteletére.* Budapest, L'Harmattan. 265–332.
- Fehér M. István 2012. A „kerekded kö”, avagy a filozófia nagyságát és nyomorúságát. *Magyar Tudomány* 173/9, 1110–1120.
- Gadamer, Hans-Georg 1985–1995. *Gesammelte Werke.* 1–10. kö. Tübingen, J. C. Mohr (Paul Siebeck) (= Gadamer GW).
- Heidegger, Martin 1971. *Schellings Abhandlung über das Wesen der menschlichen Freiheit (1809).* Hrsg. H. Feick. Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, Martin 1975– *Gesamtausgabe.* Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, (= Heidegger GA).
- Heidegger, Martin 1979. *Sein und Zeit.* Tübingen: Niemeyer, 15. kiadás.
- Heidegger, Martin 1992. Az idő fogalma. A német egyetem megnyilatkozása. A rektor ús 1933/34. Ford. Fehér M. István. Budapest, Kossuth.
- Heidegger, Martin 1993. *Schelling ítekezése az emberi szabadság ügyéről (1809).* Ford. Boros Gábor. Budapest, Twins.
- Heidegger, Martin 2000. *Kant és a metafizika problémája.* Ford. Ábrahám Zoltán – Menyes Csaba. Budapest, Osiris–Gond.
- Husserl, Edmund 1993. *A filozófia mint szigorú tudomány.* Ford. Baránszky-Jú László Bev. és szerk. Fehér M. István. Budapest, Kossuth.
- Husserl, Edmund 1998. *Az európai tudományok válsága I–II.* Ford. Berényi Gábor, Mezei Balázs – Egyedi András – Ullmann Tamás. Budapest, Atlantisz.
- Husserl, Edmund 1987. *Husserliana, Bd. 25: Aufsätze und Vorträge (1911–1921).* Mit ergänzenden Texten. Szerk. von Thomas Nennon – Hans Rainer Sepp. Dordrecht – Boston – Lancaster, Martinus Nijhoff, (Hua XXV).
- Zuh Deodát 2012. Egy önnepi kétről. *Magyar Filozófiai Szemle* 56/1. 180–187.